

Dr hab. Radosław Bania, prof. nadzw. UŁ

Katedra

Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki

Uniwersytet Łódzki

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Michała Alagierskiego, pt. *Relacje Turcji z Unią Europejską w czasie dwóch kadencji rządu sprawiedliwości i rozwoju w latach 2002-2011*, Łódź 2018 (ss. 202), napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Zbigniewa Anusika, prof. zw. UŁ

1. Uzasadnienie trafności wyboru tematu i jego oryginalności

Studia nad dziejami współczesnymi państwa tureckiego stanowią ważny i obszerny obszar badawczy, zarówno w obszarze nauk humanistycznych, jak i społecznych. Składa się na to kilka istotnych okoliczności. Upadek Imperium Osmańskiego i powstanie Republiki Tureckiej kończy okres kryzysu wewnętrznego i zewnętrznego państwa tureckiego. Upadek sułtanatu i kalifatu otwierają nowy etap w dziejach Turcji – świeckich rządów republikańskich opartych o zasady tzw. kemalizmu. W okresie rządów Kemala Paszy Turcja została poddana gwałtownym przemianom politycznym, społecznym i gospodarczym, mającym na celu przeprowadzenie modernizacji, dostosowania państwa i jego społeczeństwa do wymogów współczesności a także przywrócenia upodmiotowienia państwa w obszarze relacji międzynarodowych. Proces przemian zapoczątkowany w latach 20. XX wieku z jednej strony przyniósł spodziewane efekty, z drugiej jednak strony stał się także istotnym źródłem napięć wewnętrznych obserwowanych w państwie tureckim aż po dzień dzisiejszy. Szczególny obszar owych napięć stanowi relacja pomiędzy koncepcją państwa świeckiego a islamu w warstwie politycznej. Turcja w wielu analizach naukowych była ukazywana jako udany projekt połączenia laickiego systemu sprawowania władzy z islamem, jako religią dominującą. Na tym tle niezwykle interesująco jawi się przypadek dojścia do władzy w 2002 roku Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP), ugrupowania politycznego odwołującego się do islamu jako źródła organizacji systemu społecznego i politycznego. W momencie przejmowania władzy przez AKP otwarte pozostawały pytania o kierunek polityki wewnętrznej i zagranicznej rządu stworzonego przez Recepa Erdogana. Partia Sprawiedliwości i Rozwoju stanęła do wyborów głosząc hasła reformy i demokratyzacji systemu politycznego i społecznego, wyraźnie ograniczając retorykę

islamistyczną. Zagadnienie sprawowania rządów przez partię fundamentalistyczną jest tym bardziej interesujące, że działalność jej poprzedniczek – ugrupowań odwołujących się do retoryki religijnej, była krótkotrwała i każde z nich doświadczało delegalizacji. W retoryce wyborczej AKP ważne miejsce zajmowała także kwestia relacji z Unią Europejską (UE), a przede wszystkim członkostwa w strukturach europejskich. Partia Erdogana deklarowała zainteresowanie pogłębieniem relacji z UE, a w dalszej perspektywie przystąpienie do niej jako państwo członkowskie. Zagadnienie to jest tym bardziej istotne, gdyż dotyczy zarówno generalnej kwestii rozszerzenia procesu integracyjnego w Europie i wszystkich problemów z tym związanych z jednej strony, a z drugiej strony dotyczy kwestii rozszerzenia UE o państwo mające odmienne doświadczenia cywilizacyjne i religijne, niż pozostałe jej państwa członkowskie. Biorąc pod uwagę powyższe okoliczności, a przede wszystkim znaczenie i rolę państwa tureckiego w systemie międzynarodowym, jak również kwestię przebiegu procesów integracyjnych w Europie i kwestię relacji UE z państwami nieczłonkowskimi, tematyka badawcza jaką są relacje Turcji z UE w latach 2002-2011 w okresie rządów AKP należy uznać za jak najbardziej uzasadnioną, zarówno pod względem poznawczym, jak i praktycznym. Tematyka pracy doktorskiej jest dobrze dobrana i zdefiniowana i odnosi się do szczególnie istotnego zjawiska, które znajduje się w obrębie zainteresowania badaczy polskich i międzynarodowych.

2. Charakterystyka i ocena konstrukcji pracy

Rozprawa doktorska napisana przez mgr. Michała Alagierskiego liczy 202 strony sformatowanego wydruku komputerowego, wraz z dołączonymi załącznikami. Rozprawa została podzielona na cztery rozdziały, w ramach których wydzielono mniejsze części - podrozdziały. Dla wydzielenia poszczególnych rozdziałów Autor przyjął kryterium przedmiotowe, tym samym określając najważniejsze części składowe odnoszące się do badanego przez siebie procesu relacji pomiędzy Turcją a Unią Europejską. W strukturze pracy wyodrębniono również takie części, jak: Wstęp, Wnioski, Bibliografia. Do pracy dołączono również dwa teksty o charakterze źródłowym.

Rozprawę rozpoczyna Wstęp, który zasadniczo spełnia zadania stawiane przed tego typu elementami rozpraw naukowych, chociaż nie jest pozbawiony wad. Zawiera on merytoryczne uzasadnienie badanej problematyki, wskazanie celu badawczego, postawienie hipotez badawczych, uzasadnienie przyjętej struktury wywodu oraz odniesienia do źródeł i

literatury. Ta część pracy ma bardzo istotne znaczenie ponieważ wskazuje na metodologię zastosowaną przez Autora rozprawy w przeprowadzonym procesie badawczym. Rola wstępu dla zdefiniowania zadania badawczego postawionego przez Autora jest tym większa, że praca nie zawiera odrębnego rozdziału merytorycznego. Mgr M. Alagierski dokonał uzasadnienia i zdefiniowania problematyki badawczej. Autor podkreślił, że główny obszar badawczy stanowią relacje pomiędzy Turcją a Unią Europejską w latach 2002-2011. Cezury chronologiczne pracy zostały właściwie uzasadnione. Są one związane ze sprawowaniem rządów w Turcji rządów przez AKP w okresie dwóch kolejnych kadencji. Tak dobrane ramy chronologiczne pozwalają również na szersze, procesualne podejście do analizowanego zagadnienia. Autor wyraźnie określił, że jego badania będą związane z analizą procesu europeizacji tureckiego systemu politycznego. Tu jednak rodzą się pewne wątpliwości dotyczące założeń wyjściowych podstawowych założeń badawczych. Po Pierwsze, Autor stosuje posługuje się pojęciem „procesu europeizacji” systemu politycznego w Turcji (s. 6). Nie wiadomo jednak jak to pojęcie rozumie, czy chodzi o wprowadzenie do systemu politycznego państwa tureckiego instytucji ustrojowych, prawnych, społecznych, gospodarczych itp. charakterystycznych dla państw europejskich – te zostały wszakże już wprowadzone w początkach okresu republikańskiego; czy też pod pojęciem „europeizacji” Autor rozumie wprowadzenie rozwiązań umożliwiających realizację kryteriów, od spełnienia których UE uzależnia proces rozszerzania członkostwa o kolejne państwa. Analiza treści rozprawy doktorskiej wskazuje na to, że Autor traktuje pojęcie „europeizacji” w ten właśnie sposób. Ma do tego oczywiste prawo, biorąc jednak pod uwagę to, że „europeizacja” w dyskursie naukowym w obszarze nauk humanistycznych i społecznych (np. Krzysztof Wach łączy pojęcie europeizacji z procesem integracji europejskiej i wskazuje jej osiem obszarów znaczeniowych – K. Wach, *Wokół pojęcia europeizacji*, „Horyzonty Polityki” 2010, nr 1, s. 195-207) jest różnorodnie definiowana, to tym bardziej powinien wyjaśnić w jakim znaczeniu posługuje się tym pojęciem. Ta uwaga odnosi się również do pojęcia „system polityczny”. Szcątkowa definicja systemu politycznego pojawia się w dalszej części pracy. Natomiast we Wstępie Autor wskazuje na konstrukcję systemu politycznego widząc w nim obszary: polityczny, gospodarczy i społeczny (s. 6). Nie wskazuje przy tym w jakim zakresie system polityczny jest definiowany, czy chodzi o jego ujmowanie instytucjonalne, strukturalno-funkcjonalne, czy też systemowe. Warto w tym kontekście zauważyć, że dla głównej tematyki pracy szczególnie wartościowa jest koncepcja systemu politycznego autorstwa Andrzeja Antoszewskiego i Ryszarda Herbuta

(*Systemy polityczne współczesnego świata*, Gdańsk 2004), którzy wskazują na trzy istotne płaszczyzny tworzące system polityczny, a mianowicie: system rywalizacji politycznej, uwarunkowania instytucjonalne oraz uwarunkowania społeczno-kulturowe. Warto jednak zauważyć, że wskazywane powyżej płaszczyzny są rozpoznawane przez Autora i poddawane analizie w poszczególnych częściach rozprawy. W dalszej kolejności mgr M. Alagierski wskazuje, że głównym celem jego badań jest „[...] przedstawienie i analiza fundamentalnych czynników wpływających na proces europeizacji Republiki Tureckiej w latach 2002-2011 [...]”. Problem jednak w tym, że również owe czynniki nie zostały zdefiniowane i poddane choćby podstawowej typologii (np. polityczne, gospodarcze, społeczne, religijne itp.). Nie wiemy przy tym, jakie czynniki Autor uznaje za szczególnie znaczące - pewną przesłanką dla tego jest konstrukcja trzeciej hipotezy, w której wskazuje on na rolę czynnika terytorialnego i historycznego na politykę zagraniczną Turcji. Mgr M. Alagierski wskazał również pięć hipotez, które mają być przetestowane w analizie badawczej. Sprowadzają się one do obszaru relacji Turcji z UE oraz polityki zagranicznej i wewnętrznej realizowanej przez rząd AKP. Należy jednak zaznaczyć, że Autor nie pokusił się o sformułowanie podstawowych pytań badawczych, które stanowiłyby podstawę do sformułowania wskazanych wyżej hipotez badawczych.

Zasadniczy wywód pracy została usystematyzowany w czterech rozdziałach. Rozdział pierwszy (*Historia relacji Turcji ze Wspólnotą Europejską*), ma charakter wprowadzenia do badanej problematyki. Sugeruje poprzez swój tytuł sugeruje przegląd relacji Turcji ze Wspólnotami Europejskimi (Unią Europejską). Zostały w nim przedstawione początki relacji pomiędzy Turcją a Unią Europejską (Wspólnotami Europejskimi) od lat 60. XX wieku do pierwszej dekady XXI wieku. Autor ukazuje płaszczyzny relacji pomiędzy analizowanymi podmiotami nie tylko w wymiarze relacji politycznych ale także gospodarczych. Przeprowadzony w tym rozdziale wywód został uzupełniony o analizę tureckich struktur państwowych. Przedstawione zostały w nim również proces powstawania AKP oraz wyłożona jej doktryna społeczna i polityczna. Rozdział drugi (*Turecki naród i partia islamska*) skoncentrowany jest przede wszystkim na ukazaniu koncepcji rządzenia AKP i jej realizacji w badanym okresie. Autor przede wszystkim ukazuje w nim te elementy, które z jednej strony zadecydowały o sukcesie wyborczym partii w 2002 roku, a w dalszej kolejności umożliwiły jej prolongatę sprawowania władzy poprzez kolejne wybory parlamentarne. Mgr M. Alagierski wskazuje przy tym w jakim zakresie rządy AKP zmieniały dotychczasowe struktury władzy i

instytucje państwa tureckiego wynikające z ideologii kemalistowskiej. W tym kontekście interesująco jawi się analiza polityki AKP wobec armii, jako podstawowej instytucji politycznej gwarantującej funkcjonowanie dotychczasowego systemu politycznego Turcji. Rozdział trzeci (*Polityka zagraniczna Turcji w obszarze polityki międzynarodowej*) przenosi analizę badawczą w obszar realizacji polityki zagranicznej państwa tureckiego w okresie rządów AKP. Autor przeanalizował w nim uwarunkowania i podstawy realizacji koncepcji polityki zagranicznej Turcji. W swojej analizie zauważył z jednej strony wzrost aktywności w zakresie polityki zagranicznej państwa tureckiego, a z drugiej strony wykazał, że AKP przyjęła za podstawę realizacji polityki zagranicznej wyartykułowaną przez siebie koncepcję interesu narodowego. Konkretyzacja założeń polityki zagranicznej nastąpiła w przyjętej koncepcji jej prowadzenia opracowanej przez ministra spraw zagranicznych Ahmeta Davatoglu (tzw. doktryna Davatoglu). Autor ukazał w jakich obszarach geograficznych doktryna ta była realizowana i w jakim stopniu zapewniała realizację zdefiniowanych przez AKP interesów narodowych. Rozdział czwarty (*Ewolucja tureckiego systemu pod wpływem relacji z Unią Europejską*) poświęcony został analizie przemian systemu politycznego Turcji pod wpływem relacji z UE. Przedstawiona w nim analiza przemian wewnętrznych w państwie tureckim w latach 2002-2011 skłania Autora do przyjęcia założenia, że polityka wewnętrzna prowadzona przez AKP doprowadziła do względnej liberalizacji systemu politycznego. Wiąże to przede wszystkim z wpływem jaki na politykę partii rządzącej wywierało dążenie do dostosowania systemu wewnętrznego do wymogów akcesyjnych i ewentualnego wprowadzenia w obszar prawodawstwa krajowego prawa wspólnotowego. Za najbardziej istotną część tegoż rozdziału należy uznać fragment poświęcony znaczeniu procesu negocjacyjnego dla reform w Turcji. Autor przedstawił w nim przebieg i stan negocjacji akcesyjnych pomiędzy Turcją a UE. Wskazał on jakie okoliczności zdecydowały o tym, że proces akcesji państwa tureckiego został wstrzymany. Autor ukazuje przede wszystkim interesy poszczególnych państw Unii, jako główny czynnik decydujący o takim rozwoju wydarzeń. Z wartą podkreślenia należy uznać konstatację mgr. M. Alagierskiego, że jednym z istotnych czynników decydujących o niechęci głównych mocarstw unijnych, oprócz kwestii odmienności kulturowej i religijnej, była także obawa o zmianę struktury rozkładu głosów w naczelnym organach Unii. Szkoda jednak, że w większym wymiarze nie została przeanalizowana kwestia wzrostu wstrzeźliwości wobec przystąpienia do UE po stronie AKP. Podstawowym jawi się w tym kontekście pytanie, czy AKP była gotowa ponieść rzeczywiste koszty polityczne, gospodarcze i społeczne związane z

procesem integracji. Autor wskazuje bowiem w swojej rozprawie na oskarżenia ze strony opozycji o fasadowość reform podejmowanych przez AKP i dążenie premiera Erdogana do zdominowania tureckiego systemu politycznego. Rozwój wydarzeń politycznych w Turcji po 2011 roku wskazuje na to, że oskarżenia te nie były bezpodstawne.

Rozprawę doktorską zamykają Wnioski. Ta część pracy jest wyraźnie najłabsza. Właściwie nie są to wnioski a podsumowanie wywodu. Owa część pracy powinna być w dużym stopniu skorelowana ze Wstępem, w którym Autor wskazał hipotezy badawcze. We Wnioskach w sposób szczególny mgr M. Alagierski powinien odnieść się do postawionych przez siebie hipotez i wskazać, czy zostały one zweryfikowane pozytywnie, czy negatywnie oraz jakie aspekty badanych zjawisk i procesów wskazują na pozytywną lub negatywną weryfikację hipotez. Tego typu refleksji badacza nie odnajduję we Wnioskach.

3. Umiejętności warsztatowe, badawcze i językowe

Analiza rozprawy doktorskiej wykazuje, że mgr M. Alagierski dysponuje podstawowymi umiejętnościami badawczymi. Zdołał on zdefiniować problem badawczy, określić jego cechy podstawowe oraz określić cel nie tylko opisowy ale również eksplanacyjny. Jednakże w warstwie metodologicznej można wskazać kilka niedociągnięć. Sama metodologia pracy badawczej została przez Autora opisana w sposób z jednej strony ogólny, a z drugiej strony dość chaotyczny. Specyfika podjętej tematyki, przyjęte ramy czasowe, powodują że rozprawa doktorska może być umieszczona na pograniczy nauk humanistycznych (historia najnowsza) i społecznych (nauki o polityce). We Wstępie zdawkowo Autor wyeksponował jedynie ten pierwszy obszar badawczy wskazując przede wszystkim na wykorzystanie metody przyczynowo-skutkowej oraz krytycznej analizy materiału źródłowego. W dalszej kolejności zostały zastosowane metody przynależne do nauk o polityce – jak chociażby analiza systemowa, jednakże o tym dowiadujemy się z kolejnych części pracy a nie ze Wstępu, w którym ta informacja powinna zostać załączona.

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska ma charakter źródłowy. Autor wykorzystał przede wszystkim szereg dokumentów oficjalnych wygenerowanych przez aktorów, których politykę badał (Unia Europejska, jej państwa członkowskie, tureckie agendy rządowe, raporty i analizy instytucji rządowych). Mgr M. Alagierski wykorzystał również

obszerną literaturę przedmiotu. Na uznanie zasługuje odwoływanie się do dorobku badaczy tureckich i wykorzystywanie ich publikacji. Pozytywnie wpływa to na rzetelność analityczną, która nie jest w ten sposób obciążona tylko i wyłącznie perspektywą badacza zachodnich. Natomiast pewien niedosyt budzi wyraźne niedocenie przez Autora dorobku polskich badaczy zajmujących się nie tylko metodologią, na co wcześniej zwracałem uwagę, ale również problematyką turecką. Jako autorów, których prace uznaję za warte odnotowania wskazałbym chociażby Karola Bieńka, Pawła Osiewicza, Magdalenę Szkudlarek, Amadeusza Urbanika.

Za wartościowe uznaję podjęcie przez mgr. M. Alagierskiego dyskusji z tezami zawartymi w pracach tych autorów, jak również pozostałych autorów publikujących w języku angielskim. Oznacza to, że Autor rozprawy doktorskiej posiada świadomość dyskusji jaka toczy się w międzynarodowym środowisku badaczy współczesnej Turcji w zakresie przemian jej systemu politycznego, kierunków i realizacji polityki zagranicznej, a wreszcie potrafi podjąć dyskusję z prezentowanymi tezami i poddać je analizie krytycznej. Pewnym paradoksem jest to, że Autor ma niejakie problemy z praktycznym wykorzystaniem swojej wiedzy i umiejętności analitycznych dla skonstruowania klarownego wyводу. Wiele istotnych kwestii w pracy jest bądź rozczłonkowanych, bądź kilkakrotnie powtarzanych. Na przykład kwestie związane z przebiegiem relacji Turcja – Unia Europejska powtarzają się w rozdziale pierwszym i czwartym. Nie trzeba by było do tego wracać gdyby choćby jeden rozdział został w pełni poświęcony analizie relacji akcesyjnych, szczególnie że zarówno dostępne źródła jak i literatura przedmiotu pozwalają na przeprowadzenie takiej analizy, szczególnie w kontekście problematyki pracy. Tym niemniej Autor wykazał, że dysponuje rozległą wiedzą z zakresu funkcjonowania instytucji i struktur społecznych współczesnej Turcji. Przyjęta przez Autora koncepcja pracy wskazuje również, że posiada on umiejętności łączenia ze sobą w analizie badawczej wiedzy z zakresu nauk humanistycznych i społecznych.

Rozprawa doktorska mgr. M. Alagierskiego została wyposażona w niezbędny aparat naukowy w postaci przypisów, załączników oraz bibliografii. Niestety konstrukcja zapisu bibliograficznego zawiera błędy, w kilku przypadkach zapis bibliograficzny tej samej publikacji jest inny w tekście przypisu a inny w Bibliografii (np. w Bibliografii tytuł artykułu jest podany w cudzysłowie, podczas gdy w tekście przypisu cudzysłów stosowany jest do wyodrębnienia czasopisma). Duża niekonsekwencja jest również dostrzegalna w posługiwaniu się przez Autora konstrukcją „op. cit.” w przypisach. Zdarzają się również błędy językowe i literowe.

Należy również zasygnalizować niepoprawną konstrukcję Bibliografii. Stanowi ona spis wykorzystanych materiałów źródłowych i publikacji uporządkowany alfabetycznie, wyłącznie przy zastosowaniu układu krzyżowego, autorsko-tytułowego. Jest to duży błąd, ponieważ wewnętrzna struktura Bibliografii, jej podział na poszczególne kategorie materiałów badawczych wskazuje, po pierwsze na ich hierarchię i wagę w procesie badawczym, a po drugie, że sam badacz posiada świadomość tego, jaki materiał badawczy jest najbardziej istotny dla przeprowadzonych przez niego badań.

Konkluzje

Reasumując, przedstawioną do recenzji rozprawę oceniam jako zadowalającą, wypełniającą kryteria stawiane przed rozprawami doktorskimi w stopniu akceptowalnym. Rozprawa posiada pewne mankamenty, przede wszystkim w zakresie określenia założeń metodologicznych, definiowania podstawowych pojęć oraz chaotycznego i niespójnego ujęcia zasadniczego problemu badawczego jakim są relacje Turcji z UE w zdefiniowanym okresie. Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska mgr. Michała Alagierskiego pt. *Relacje Turcji z Unią Europejską w czasie dwóch kadencji rządu sprawiedliwości i rozwoju w latach 2002-2011*, stanowi jego indywidualny dorobek i jest samodzielnym rozwiązaniem zdefiniowanego problemu badawczego.

Dysertacja spełnia wymogi określone w *Ustawie z 14 marca 2003 roku, o stopniach i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki* (Dz. U. Nr 65, poz. 595). Na tej podstawie wnioskuję o dopuszczenie mgr. Michała Alagierskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Łódź, 22.08.2018 r.

Radosław Bania

